

BEIWANG:

Hogyan legyen eredményes/sikeres a közgazdász? — Kornai János *A gondolat erejével* című műve nyomán

Amikor a kelet-európai volt szocialista országok nagy mestereinek a műveit olvasom (például Kundera *Tréfáját* vagy Roman Polanski emlékiratait) gyakran különös ismerősség és fájdalom, sőt izgalom érzése száll meg. Bár ezek a művek távoli, külföldi történelmi eseményeket dolgoznak fel, a leírt helyzetekkel és az emberi sorssal kapcsolatos értetlenséggel és elmélkedésekkel nagyon is tudunk azonosulni.

A szocialista gazdasági rendszer és annak reformját összegző Kornai János *A gondolat erejével* című műve nemcsak a már említett érzéseket generálta bennem, hanem akaratlanul is választ adott egy rendkívül fontos kérdésre: hogyan legyen sikeres/eredményes a közgazdász?

A válasz egyértelműen nem olyasvalami, hogy a lehető leghamarabb kell hírnevet szerezni, vagy 99% igyekezet és 1% inspiráció. Az ilyen jellegű közhelyek inkább a „hogyan lehet?” mint inkább a „hogyan legyen?” kérdésre próbálnak választ adni. Bár a könyv nagyon sok értékes tapasztalattal és példával szolgál a kutató szakmai fejlődésével és tudományos karrier építésével kapcsolatban (például hogyan lehet autodidakta módon közgazdaságtant tanulni, mi az elmélet kidolgozásának három szakasza, hogyan lehet zavartalanul, csak a kutatásra koncentrálni, hogyan kezdjünk hozzá a doktori disszertációhoz vagy a kollégákkal való eszmecserekhöz, hogyan történik egy professzor kiválasztása a Harvardon, és így tovább), de a legértékesebb része mégis inkább az, hogy egy sikeres közgazdász-pályafutás áttekintésével mutat be egy értékítélet dimenziójával rendelkező, rendhagyó intellektuális utazást.

A közgazdászok számára az értékítélet régi és érzékeny kérdéskör. Fan Gang tíz évvel ezelőtt a Dushu magazinban publikált „*Etikátlan*” *közgazdaságtan* címmel nagy vihart kavaró cikket, aztán később a Zhang Wuchang által hirdetett „közgazdasági értelmezés” és annak fiatal tudósokra gyakorolt jelentős hatása mind-mind a „hogyan legyünk” kérdéssel kapcsolatos.

Zhang Shuguang jól összegzi az ezzel kapcsolatos megállapításokat az *Elméleti paradigmák és elemzési módszerek a közgazdaságtanban* című művében. Szerinte a norma és empiria, valamint az értékek és a tények korrelációjának ellentmondásai között mindig lesznek szembeálló vélemények. Az egyik álláspont szerint tartani kell a semlegességet: a tudománynak nincs köze az értékítülethez, hiszen csak tények objektív leírásáról szól, az egyének szubjektív véleménye nélkül. A másik pedig amellet érvel, hogy a társadalomtudományok esetében nélkülözhetetlen az értékítélet, emiatt a többi társadalomtudományhoz hasonlóan, a közgazdaságtan sem mentes az értékítületektől.

Kornai egyértelműen a második véleményt képviseli. Hosszú kutatói karrierje során fokozatosan elérte az értékítület és a tudományos szellemiség közötti egyensúlyt. Tudományos pályafutása jól illusztrálja az értékítülettől való eltávolodás, majd ahhoz való visszatérés folyamatát, valamint azt is, ahogyan eközben kikristályosodott egyéni és tudományos ars poeticája.

A kutatói pálya korai szakaszában, azaz a doktori disszertációtól a korai 1970-es évekig Kornai elsősorban elméletek általánosításának bizonyításával foglalkozott, felmérések, interjúk és adatgyűjtések segítségével. Mivel elhagyta a valóságnak nem megfelelő, üres, és ideológiai alapú értékítületet, a gondolati eredetiséget megőrizve új elméletet alkotott a valóság folyamatos vizsgálatával. Így sikerült kiszabadulni a dohos dogmák rabságából, és más magyar kollégáitól eltérően, nem használta az elméletet propagandisztikus és didaktikus célokra.

A kutatási munka során került a marxista „politikai gazdaságtan” fogalmi rendszerét. Helyette a tapasztalatokból tanult és semleges szakkifejezéseket használt. Ezek eredményeként nagy elméleti áttörést ért el olyan elméleti fogalmak megalkotásával, mint például a túlzott központosítás vagy a hiányjelenség.

Kornai a memoárban leírta, öt év (1954-59) kellett neki ahhoz, hogy rájöjjön, hogyan is kellene folytatni az életét. Végül a tudományos pályát teljes mértékben tiszteletben tartó döntést hozott. Ahogy írta, nem látja, mik mennek végig mások lelkében, amikor döntést hoznak, csak saját lelkébe tud nézni. Ez Kornai kortársát, Gu Zhunt juttatja eszünkbe, aki annak idején elméket felvilágosító szándékkal azt javasolta, jussunk el „az idealizmustól az empirizmusig”, ami lényegében a tudományhoz való visszatérés. Ahogy Hu

Shi mondta: „Tekintsük a tudományt mint az életfilozófia alapkövét, az élethez való hozzáállást és az életvezetési szemléletet pedig igazítsuk a tudományos hozzáálláshoz.”

Kornai a szocialista rendszer kritikusaként objektíven megállapította, hogy „a szocializmus éretlen jóléti társadalmakat teremtett.” *A szocialista rendszer* című művét Magyarországon támadták jobbról és balról is, ugyanakkor tudományos körökben mind keleten, mind nyugaton egyetértést és elismerést váltott ki.

A közgazdász sikerének legalapvetőbb feltétele a racionális, empirikus bizonyítással igazságot és szépséget kereső tudományos szellem.

Kornai a tudományos elvek mentén és az empirikus elemzéshez való ragaszkodás mellett fokozatosan visszatért és megerősítette az értékrendet. Sőt tudományos karrierjében a hatékonyság és a szocializmus etikája olyan fő vonulatot képeznek, amelyre felfűzhetőek kutatásai. Önéletrajzában világosan kifejti: „Különösen hangsúlyozom a szabadságot, az emberi jogokat, az emberi méltóságot és az egyén szuverenitását mint értékeket. Bár mindig igyekszem objektív maradni, de azt hiszem, a fenti értékek rombolását büntetni kell.”

A 90-es évek elején megjelent *Út a szabad gazdasághoz* című munkájában Kornai élesen bírálta a különböző tulajdonviszonyokkal kapcsolatos szimulációt. A magánszektor szerves fejlődését támogatta: határozottan ellenezte a gyorsított, erőltetett privatizációs folyamatokat, helyette a progresszív és méltányos átmenet mellett érvel. Őszintén kifejtette, hogy a magánszektor kialakításának kétféle stratégiája mögött „értékválasztás is rejtett. A szerves fejlődés hívei különösen fontosnak érezték a társadalom átrétegződését, polgárosodását, új középosztály, új tulajdonosi-vállalkozói réteg kialakulását. Ezzel szemben az ingyenes osztogatás szószólói bálványozták a sebességet.” Visszatekintve, a gyorsaságot előtérbe helyező és a társadalmi igazságosság figyelmen kívül hagyó, „sokkterápia”-szerű reform katasztrofális következményekkel járt. A Kornai-féle stratégiát elfogadva, Magyarország nemcsak elkerülte azt a balsorsot, hogy a nemzeti vagyon oligarchák kezébe kerüljön, hanem kiállta az idő és a történelem próbáját is.

1998-ban, amikor az egészségügyi reformot kutatta, Kornai határozottan elhatárolódott az „előbb oldjuk meg a problémát, aztán gondolkodjunk az erkölcsi vonatkozásokon”-féle gondolkodásmódtól. Inkább egy általánosan elfogadott „értékrendből, etikai elvekből indult ki, és azok alapján próbálta meghatározni a reform útját.” Hangsúlyozta az egyén szuverenitásának elvét, de a csak gyengébb államhatalmat propagáló liberális állásponttól teljesen eltérő véleményt fogalmazott meg: szolidaritást és összefogást nevezte meg mint fontos előfeltételt. Szerinte amíg az állam képes gyakorlati problémák megoldására, elláthatja az újraelosztási funkciókat. A kutatás alapján született meg az *Egyéni választás és szolidaritás: az egészségügy intézményi mechanizmusának reformja Kelet-Európában* című mű, amely immáron alapvető irodalomnak számít e területen.

Érezhető Kornai dominanciája a közgazdaságtan ezen területein, a kínai tudományos és intellektuális körökre és a stratégiaalkotásra messzemenő és mély hatást gyakorolt. Sok híressé váló kínai tanítvány ismerteti és hirdeti tudományos nézeteit, de sajnos a puha költségvetési korláttal ellentétben, nem annyira ismert a tudományos pályafutásában tükröződő értékrend és etika. Ez azt is jól tükrözi, a kínai reform elméleti és a gyakorlati áttörésének küszöbén, az ország tudományos élete a „piacgazdaság erkölcsi alapjaival” (Wang Dingding szavaival élve) kapcsolatos reflexió és felfedezés messze nem kielégítő.

A kínaiak közgazdaságtudománnyal kapcsolatos ismeretei általában megállnak az információ, a módszertan és a gyakorlati alkalmazás mérnöki gondolkodásánál, figyelmen kívül hagyva a fontosabb szerepet játszó tudományos szellemet és az értékítéletet. Az ezeken felüli/melletti innovatív hozzájárulás pedig még ritkább. Bizonyos mértékig, ez az, amire Yang Xiaokai is aggódva figyelmeztetett már („későn érkezők csapdája”).

Masahiko Aoki híres japán közgazdászprofesszor szerint a művet „úgy is lehet értékelni, mint korunk egyik vezető társadalomtudományi tudós értekezését, egy, a tudományos alkotás etikájáról és pszichológiájáról képet mutató tükröt.” Azt gondolom, nemcsak azért, mert választ kínál a Hogyan legyen sikeres a közgazdász? kérdésre, hanem azért is, mert megérteti az emberekkel, miért ritka kincs az igazán sikeres társadalomtudós.

Fordította Hu Shenshen